

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 54., BR. 1., 1.–40., ZAGREB, veljača 2007.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

UPORABA GLAGOLSKOGA PRILOGA PROŠLOG

Mate Milas

Hrvatskome jezičnom savjetniku¹ uz glagolski prilog prošli vezan je jedan savjet:

„Često se griješi u sintaktičkoj uporabi glagolskoga priloga prošlog. Budući da opisuju radnju koja se dogodila prije glavne radnje, treba voditi računa o tome koji će glagol izražavati prethodnu radnju: M. L. King izišao je iz te bitke kao pobjednik postavši simbolom borbe za prava crnaca → Izišavši iz te bitke kao pobjednik, M. L. King postao je simbolom borbe za prava crnaca.“²

Pravilnom se, prema tom naputku, smatra samo uporaba glagolskoga priloga prošlog za izricanje radnje koja prethodi predikatnoj radnji, a nepravilnom se smatra njegova uporaba za izricanje radnje koja se odvija istodobno s predikatnom radnjom te za izricanje radnje koja slijedi nakon predikatne radnje.

U ovom ću se radu usredotočiti ponajprije na te vremenske odnose, no pritom ću govoriti i o ostalim značenjskim odnosima glagolskoga priloga prošlog i predikatne radnje. Istražit ću uporište navedenome jezičnom savjetu u normativnim jezičnim

¹ Barić i dr., Hrvatski jezični savjetnik, IHJS: Pergamena: Školske novine, Zagreb, 1999. Odsad ću u radu taj savjetnik označivati kraticom HJS.

² Nav. dj., str. 162.

knjigama i utvrditi kakva je stvarna uporaba glagolskoga priloga prošlog u suvremenim književnim tekstovima, odnosno poštuju li se taj jezični savjet.

Iznenadujuće je to što potporu naputku HJS ne možemo pronaći u hrvatskim gramatikama koje su bile aktualne u vrijeme izlaska savjetnika (1999.). U Težak-Babićevoj školskoj gramatici, gramatici Instituta za hrvatski jezik te Akademijinoj gramatici o vremenskome odnosu radnje izrečene glagolskim prilogom prošlim i predikatne radnje ne govori se gotovo ništa.³ Glede sintaktičkoga opisa glagolskih priloga autore u tim gramatikama više zanima otkrivanje pretpostavljenoga dubinskoga rečeničnog ustrojstva, ishodišnih rečenica od kojih se onda u površinskom ustrojstvu ostvaruju glagolski prilozi te imenovanje takvoga površinskog ustrojstva: u gramatičkome rečeničnom ustrojstvu glagolski se prilozi smatraju glagolskim predikatnim prošircima. O vremenskome odnosu radnje izrečene glagolskim prilogom prošlim i predikatne radnje govori se jedino u Praktičnoj hrvatskoj gramatici Dragutina Raguža:

„... glagolski prilog prošli obično pokazuje radnju koja prethodi radnji predikata... može iskazivati i usporednu (popratnu) radnju:
Pala je udarivši glavom u stol.“⁴

Dakle, navedeni jezični savjet nije zasnovan na opisu u osnovnim normativnim knjigama aktualnim u vrijeme izlaska HJS, a opis je u Raguževoj gramatici djelomice čak u nesuglasju s njime.

Čini se da je jezični savjet u HJS preuzet iz knjige Sto jezičnih savjeta Ivana Brabeca, gdje u poglavlju Pogrešna upotreba priloga prošlog Brabec piše:

„Češće nailazimo na pogrešnu konstrukciju kao što je ova: »Naser je iz te bitke izišao kao pobjednik postavši simbol borbe za političku i ekonomsku emancipaciju ugnjetenih arapskih masa.«

Pogrešno je upotrijebljena riječ postavši. To je glagolski prilog prošli. ... u književnom jeziku je dosta čest, ali neki autori ne ulaze u njegovu bit do kraja. Znaju da se njime kazuje radnja koja se odnosi na drugi glagol, ali ne znaju da ta radnja mora biti starija, a ne obrnuto. Prema tome, rečenica na početku morala bi glasiti ovako: Izišavši iz bitke kao pobjednik, Naser je postao simbol za političku i ekonomsku emancipaciju ugnjetenih arapskih masa.“⁵

³ Vidjeti: Težak, S., Babić, S., Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 128., 211., 212., 271.; Barić i dr., Hrvatska gramatika, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 245., 574.; Babić i dr., Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku, HAZU, Zagreb, 1991., str. 713.–715.; Katičić, R., Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku, HAZU, Zagreb, 1991., str. 460.–465.

⁴ Raguž, D., Praktična hrvatska gramatika, Zagreb, Medicinska naklada, 1997., str. 195.

⁵ Brabec, I., Sto jezičnih savjeta, Školske novine, Zagreb, 1984., IV. izd. (I. izd. 1982.), str. 111. Brabec u toj knjizi objavljuje savjete koje je prethodnih desetak godina objavljivao u Školskim novinama. Lako je uočiti sličnost Brabecova primjera i primjera iz HJS.

Brabec se u tom radu poziva na gramatički opis glagolskoga priloga prošlog te na tzv. tradicijsko načelo – traži, naime, potvrdu pravilne uporabe u uzornim djelima starije hrvatske književnosti.

Kako je Brabec svoje savjete objavljivao sedamdesetih godina prošloga stoljeća, gramatički opis na koji se poziva valja potražiti u knjigama koje su u to vrijeme oblikovale naš književni jezik te u nekim djelima iz prve polovice 20. st.

U Brabec-Hraste-Živkovićevoj gramatici, kojoj je Ivan Brabec suautor, opis uporabe glagolskoga priloga prošlog doista opravdava navedeni jezični savjet:

„glagolskim prilogom prošlim izričemo radnju koja se dogodila prije radnje kazane predikatom.“⁶

Ne govori se u toj gramatici ni o kakvu drugačijemu odnosu radnje izrečene glagolskim prilogom prošlim i radnje izrečene predikatnim glagolom, nego samo o vremenskome.⁷

I u Jezičnome savjetniku s gramatikom također se kaže da glagolski prilog prošli

„izriče radnju koja se dogodila prije kakve druge radnje.“⁸

Tomo Maretić u svojoj gramatici⁹ glagolske priloge naziva gerundijima, smatra ih pravim priložima i oba analizira zajedno, ne tražeći sintaktičke razlike u uporabi glagolskoga priloga (gerundija) sadašnjega i glagolskoga priloga (gerundija) prošloga. Tvrdi da oni znače vrijeme, uzrok, pogodbu, dopuštanje te da stoje i umjesto odnosne rečenice u uzročnom značenju. U svim primjerima koje Maretić navodi da bi pokazao takvu uporabu, radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim prethodi predikatnoj radnji.¹⁰ No dalje u tekstu Maretić piše:

„Gerundiji mogu značiti sastavljanje i suprotnost, tj. mogu se uzimati mjesto usporednih rečenica s veznicima *i, a...*“¹¹

Kao primjere takve uporabe navodi i ove rečenice:

„Stojša legne malo u hlad da se odmori pokrivši se (tj. i pokrrije se) po licu jednom od one tri marame.

⁶ Brabec, I., Hraste, M., Živković, S., Gramatika hrvatskosrpskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1970., IX. izd. (I. izd. 1952.), str. 259.

⁷ Vidjeti još str. 213.–214.

⁸ Jezični savjetnik s gramatikom, ur. S. Pavešić, MH, Zagreb, 1971., str. 380.; vidjeti još str. 445.

⁹ Maretić, T., Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, MH, Zagreb, 1963., III. izd. (I. izd. 1899.). Maretićeva je gramatika zbog trećega izdanja utjecajna i šezdesetih i sedamdesetih godina.

¹⁰ Nav. dj., str. 656.–658.

¹¹ Nav. dj., str. 658.

... te biljege neka donese meni, te ću ih prečistiti i u red namjestiti i potom naštampati kazavši (tj. i kazati) da mi je on građu za to dao.

... ni sad ne mogu na nj pomisliti ne nasmijavši se (tj. a ne nasmijati se).¹²

Valja, dakle, primijetiti da Brabec, kad je podsjećao na gramatički opis, nije imao na umu Maretićev opis glagolskoga priloga prošlog.

Maretićevu je opisu vrlo sličan i opis u gramatici Josipa Florschütza.¹³ Premda u poglavlju Oblici, upoznavajući nas s tim gramatičkim oblikom, Florschütz piše:

„Svršenim se prilogom kazuje, da se koja radnja svršila prije koje druge.“¹⁴,

u poglavlju pak Sintaksa glagolskih oblika opisuje uporabu glagolskoga priloga prošlog slično kao i Maretić. Između ostalih uporaba navodi i ovu:

„Oba glagolska priloga često zamjenjuju usporednu sastavnu rečenicu vezanu sa i. Iđahu govoreći (= i govorahu). Stojša legne u hlad pokrivši se (i pokrije se) maramom.“¹⁵

Vremenski odnos radnje izrečene glagolskim prilogom prošlim i predikatne radnje slično opisuje i A. Musić u radu Značenje i upotreba participâ u srpskohrvatskom jeziku.¹⁶ Musić piše:

„... radnja participa preterita vrši se prije radnje glavnoga glagola.“¹⁷

no niže u tekstu navodi i primjere istodobnih radnja, primjerice:

„Ja ovu strašnu muku otpim, ne maknuvši se, niti jauknuvši.

... ni sad još ne mogu na nj pomisliti ne nasmijavši se.“¹⁸

Međutim, rad Ljubomira Stojanovića Značenje glagolskih participa¹⁹ prilično se podudara s Brabecovim jezičnim savjetom i čini se da mu upravo taj rad izravno prethodi i prema tome utječe na oblikovanje normativne preporuke u Brabeca, a posredno i u HJS. Zbog toga na ovom mjestu valja potanje obrazložiti Stojanovićevo gledište.

Stojanović smatra da glagolski prilozima ili dio rečenice s glagolskim priložima može u odnosu na predikatnu radnju izražavati samo vremensku okolnost, odno-

¹² Nav. dj., str. 658.

¹³ Florschütz, J., Gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb, 1916., III. izd., pretisak: 2002., Zagreb, Ex libris/pretisici (I. izd. 1905.)

¹⁴ Nav. dj., str. 84.

¹⁵ Nav. dj., str. 259.

¹⁶ Musić, A., Značenje i upotreba participâ u srpskohrvatskom jeziku, Rad JAZU, knj. 250., Zagreb, 1933.

¹⁷ Nav. dj., str. 18.

¹⁸ Nav. dj., str. 22.

¹⁹ Stojanović, Lj., Značenje glagolskih participa, Južnoslovenski filolog, knj. VII. (1928.–1929.), str. 1.–12.

sno, pojednostavljeno rečeno, da nastavak *-vši* vrlo jasno (i jedino) znači „nakon što“, a nastavak *-ći* „za vrijeme dok“ (primjerice, *pomaknuvši ruku = nakon što je pomaknuo ruku, pomičući ruku = za vrijeme dok je pomicao ruku*) pa nema nikakve dvojbe pri njihovoj uporabi: glagolski prilog prošli rabi se samo za radnju koja se dogodila prije predikatne radnje, a glagolski prilog sadašnji samo za radnju koja se odvija u isto vrijeme kad i predikatna radnja. Svaku drugačiju uporabu glagolskih priloga Stojanović proglašava pogrješnom ili arhaičnom. U poglavlju Nepravilna upotreba participa²⁰ navodi kao pogrješnu uporabu glagolskoga priloga prošlog za radnju koja se događa istodobno s radnjom predikatnoga glagola te, između ostalih, navodi isti primjer kao i Musić:

„Ja ovu strašnu muku otrpim, ne maknuvši se, niti jauknuvši.“,

ali ga smatra nepravilnim te upućuje da umjesto toga treba pisati:

„ne mičući se niti jaučući“ ili „a ne maknem se niti jauknem“.

Pogrješnom smatra također i uporabu glagolskoga priloga prošlog za radnju koja se dogodila poslije radnje izrečene predikatnim glagolom. Između ostalih kao pogrješan navodi i primjer koji imaju Maretić i Florschütz:

„Stojša legne malo u hlad da se odmori pokrivši se po licu jednom od one tri marame.“

Umjesto toga, prema Stojanoviću, treba pisati:

„Stojša legne malo u hlad da se odmori i pokrije se po licu jednom od one tri marame.“

Stojanović je, dakle, iznio svoje shvaćanje glagolskih priloga te je sve što se ne uklapa u taj obrazac proglasio nepravilnim. Do shvaćanja da glagolski prilozi u odnosu na predikatnu radnju mogu izricati samo vremensku okolnost došao je, kako kaže, uspoređujući složene rečenice koje imaju dva predikata i rečenice u kojima je jedan od ta dva predikata preoblikovan u glagolski prilog. U tim „sažetim“ rečenicama, prema Stojanoviću, glagolski prilog ili dio rečenice s glagolskim prilogom može izražavati samo vremensku okolnost, tj. može odgovarati samo na pitanje *kada?* i ni na koje drugo pitanje.

Držim da je takav opis uporabe glagolskih priloga nepotpun i previše pojednostavljen.²¹ Premda preoblikovanjem osobnog (finitnog) glagolskog oblika u glagolski prilog vremensko značenje biva istaknuto, ono nije toliko „snažno“ da bi potpuno isključilo sve ostale značenjske odnose između glagolskoga priloga i

²⁰ Nav. dj., str. 8.

²¹ Na Stojanovićev pretjerano pojednostavljen opis uporabe glagolskih priloga kritički je reagirao A. Musić u navedenoj raspravi.

predikatnoga glagola. Naime, glagol koji je u osnovi glagolskoga priloga i nakon preoblike zadržava svoje osnovno značenje, a osim toga glagolski prilog zadržava i valencijske sposobnosti koje omogućuju da se pri preoblikovanju „prenesu“ i ostali dijelovi ishodišne rečenice te se umnogome zadržavaju značenjski odnosi kakvi su bili među ishodišnim rečenicama.

Prije nego što istražim korpus sastavljen od nekoliko suvremenih hrvatskih književnih djela, osvrnut ću se nakratko na primjere iz starije hrvatske književnosti kojima Brabec podupire svoj jezični savjet tako da ne bismo krenuli od pogrešne pretpostavke kako se u starijoj hrvatskoj književnosti glagolski prilog prošli upotrebljavao samo za izricanje radnje koja prethodi predikatnoj. Brabec navodi jedan primjer iz Judite Marka Marulića, gdje se glagolskim prilogom prošlim izriče radnja koja prethodi predikatnoj radnji:

„Sih dan (ovih dana)... namirih se na istoriju... udovice Judite i preohologa Oloferna, koja ona ubivši oslobodi svu zemlju izraelsku.“²²

Međutim, u Juditi je i primjera gdje radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim slijedi predikatnu radnju kao njezina posljedica:

„S toga je izgubil Adam s Evom milost,
ku je najpri jimir, svih vargši u žalost.“²³

Brabec navodi i primjer iz Besjeda Matije Divkovića:

„Onda (grad) objesedoše... neka nitko ne može ni u grad uljesti ni iz grada na dvor izići. I tako ga obujmivši, dva godišta držaše (držahu).“²⁴

Navest ću jedan primjer iz Besjeda gdje su radnje istodobne:

„Isukrst na ovome svijetu posti četrdeseti dana i četrdeseti noćih ništa ne okusivši.“²⁵

Brabec navodi i primjer iz staroslavenske rasprave Črnorisca Hrabra O pismenima:

„Pokrstivši se, trudaahu se slavensku riječ zapisivati latinskim i grčkim pismenima, bez sustava.“²⁶

U tom se tekstu triput rabi glagolski prilog prošli, i to doista za radnju što prethodi predikatnoj. Navest ću zato kao protutežu jednu rečenicu iz Pohvale sv. Ćirilu Klimenta Ohridskog:

²² Brabec, I., nav. dj., str. 112.

²³ Marulić, M., Judita, XX. izd., priredio M. Tomasović, Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 76. Od glagola varći (baciti) Marulić tvori glagolski prilog prošli dodavanjem nastavka -ši.

²⁴ Brabec, I., nav. dj., str. 112.

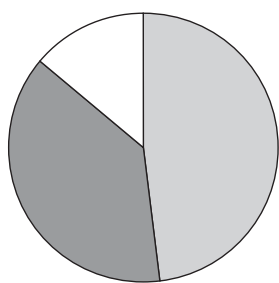
²⁵ Divković, M., Izbor iz djela, priredila D. Gabrić-Bagarić, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 106.

²⁶ Brabec, I., nav. dj., str. 111. Navodim transkribiranu rečenicu iz knjige Hrvatsko književno srednjovjekovlje, priredio S. Damjanović, Erasmus naklada, Zagreb, 1994.

„Od mladosti po čistoći bi kao anđel, klonivši se životnih slasti i bježeći od njih...“²⁷

Uporabu sam glagolskoga priloga prošlog u suvremenom hrvatskom književnom jeziku istražio u sedam suvremenih hrvatskih romana i jednoj zbirki pripovjeda-ka.²⁸ Glagolski prilog prošli uporabljen je u tim djelima 342 puta. Pri opisu sam se poslužio semantičkim parafrazama – svaku sam rečenicu s glagolskim prilogom parafrazirao tako da sam glagolski prilog preoblikovao u osobni glagolski oblik prilagođujući mu vrijeme prema predikatnom glagolu i domećući, gdje je potrebno, riječi koje jasnije ocrtavaju vremenski ili kakav drugi odnos tih dvaju glagola. U 165 slučajeva glagolskim se prilogom prošlim izriče radnja istodobna s predikatnom radnjom, u 133 radnja koja prethodi predikatnoj radnji, a u 43 radnja koja slijedi nakon predikatne radnje. Predočit ću to u sljedećem grafikonu:

Vremenski odnos radnje izrečene glagolskim prilogom prošlim i predikatne radnje

- radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim odvija se istodobno s predikatnom radnjom (48,25%)
- radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim prethodi predikatnoj radnji (38,30%)
- radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim slijedi nakon predikatne radnje (13,45%)

Iz grafikona vidimo da se glagolski prilog prošli oko 62% puta rabi za izricanje radnje istodobne s predikatnom radnjom te radnje koja slijedi nakon predikatne radnje, što je nepravilno ako bismo prosuđivali prema navedenom jezičnom savjetu.

Analizirat ću upravo tu „nepravilnu“ uporabu glagolskoga priloga prošlog, rijetko obrađivanu u literaturi, a za opis uporabe glagolskoga priloga prošlog za izricanje radnje koja prethodi predikatnoj radnji poslužit ću se opisom iz Silić-Pranjakovićeve gramatike:

²⁷ Damjanović, S. (priredio), nav. dj., str. 19.

²⁸ Zoran Ferić, Smrt djevojčice sa žigicama, Naklada MD, Zagreb, 2002.; Miro Gavran, Judita, Mozaik knjiga, Zagreb, 2002. (3. izdanje); Pavao Pavličić, Mrtva voda, Školska knjiga, Zagreb, 2003.; Ante Tomić, Ništa nas ne smije iznenaditi, Fraktura, Zagreb, 2003.; Nedjeljko Fabrio, Smrt Vronskog, Durieux, Zagreb, NZMH, 1994.; Irena Vrkljan, Smrt dolazi sa suncem, SysPrint, Zagreb, 2002.; Mate Milas, Tajna Vražjeg otoka, Nova knjiga Rast, 2005.; Pokaži koliko me cijeniš... i još deset novih priča, Vuković & Runjić, Zagreb, 2004.

„Glagolski prilog prošli najčešće ima značenje koje odgovara vremenskoj rečenici sa zavisnom surečenicom koja označuje prethodnost (anteriornost, prijevremenost), npr. Pročitavši, zastane (usp. Kad pročita, zastane), ali mu isto tako mogu biti svojstvene i nijanse uzroka, npr. Sjetivši se prijatelja, odmah pride telefonu (usp. Budući da se sjetio prijatelja, odmah pride telefonu), dopuštenja, npr. Ni posjetivši njega, nisi ništa postigao (usp. Nisi ništa postigao iako si posjetio i njega) ili uvjeta, npr. Ni razbivši mu nos, ne bi ga uvjerio (usp. Da mu i nos razbije, ne bi ga uvjerio).“²⁹

Radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim istodobna je s predikatnom radnjom

Analiza primjera iz korpusa pokazala je da se glagolski prilog prošli najčešće rabi za radnju koja je istodobna s predikatnom radnjom. U većini su takvih primjera te dvije radnje u nezavisnu odnosu, povezuje ih tek vrijeme izvršenja, nikakav drugačiji uži značenjski odnos (uzrok – posljedica, premisa – zaključak, čin – namjera čina ili sl.). Za takvu radnju izrečenu glagolskim prilogom prošlim u odnosu na predikatnu radnju možemo reći da je *usporedna nezavisna radnja*.

- Adi! - uskoči suhonjavi civil hitnuvši opušak kroz prozor. (N. Fabrio, str. 43.)

I već ustaje diskretno mi dotaknuvši rame. (Z. Ferić, str. 34.)

Ustao je u neko doba i teturavim korakom izašao iz lokala ne pozdravivši. (A. Tomić, str. 25.)

Djevojka ga je pogledala, očito ne razumjevši što je rekao. (A. Tomić, str. 113.)³⁰

Semantička parafraza pokazuje da odnos usporednih radnja može biti sastavan, npr.

- Adi! - uskoči suhonjavi civil i (pritom) hitne opušak kroz prozor.

Već ustaje i diskretno mi (pritom) dotakne rame.

ili, kada je glagolski prilog niječan, suprotan, npr.

Ustao je u neko doba i teturavim korakom izašao iz lokala, a da / a (pritom) nije pozdravio.

Djevojka ga je pogledala, a da / a (pritom) očito nije razumjela što je rekao.

Glagolski se prilog prošli za izražavanje usporedne nezavisne radnje ostvaruje u pravilu poslije predikata³¹ i uglavnom uz predikatni glagol svršenoga vida. Kontekst i ostvaraj poslije predikata osiguravaju da se zadrži nezavisan odnos dviju usporednih

²⁹ Silić, J., Pranjković, I., Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 198.

³⁰ Da nema nikakve sumnje u istodobnost odvijanja tih dviju radnja, pokazuje i mogućnost da se u tim rečenicama uz glagolski prilog uvrsti prilog, eksplikator odnosa pritom, koji u potpunosti razjašnjava vremenski odnos.

³¹ U postpoziciji.

radnja premda se one uporabom glagolskoga priloga za jednu od tih dviju radnja povezuju u jedinstvenu doživljajnu cjelinu, pri čemu radnja izrečena glagolskim prilogom značenjski upotpunjuje radnju izrečenu predikatom. Dakako da se za takvo usko povezivanje dviju istodobnih radnja ponajprije rabi glagolski prilog sadašnji, no vidimo da je u primjerima iz korpusa to i najčešća uporaba glagolskoga priloga prošlog. Riječ je jednostavno o tome da se istodobno s nekom drugom radnjom može u potpunosti izvršiti i neka kratka radnja, kojoj i ne uočavamo tijek, nego trenutno izvršenje, a takve se radnje u hrvatskome jeziku izriču svršenim glagolima pa prema tome i glagolskim prilogom prošlim (usp. gore: hitnuti opušak, dotaknuti rame...). Ako radnja izrečena svršenim glagolom, pa onda i glagolskim prilogom, podrazumijeva duže trajanje prije dovršenja, ne može se uporabiti istodobno, primjerice: Rekao je to pretrčavši igralište., Rekao je to pozatvaravši sva vrata.

Osim što se uporabom glagolskoga priloga umjesto nezavisne rečenice može postići sintaktičkostilska raznolikost, mislim da je i mogućnost povezivanja dviju istodobnih radnja u jedinstvenu doživljajnu cjelinu razlogom učestale uporabe glagolskoga priloga prošlog u takvoj ulozi. Naime, na taj način književnost, sputana sljednošću jezičnih znakova, postiže gotovo filmski učinak jedinstvenoga ostvaraja dviju istodobnih radnja. U razmatranome je korpusu uporaba glagolskoga priloga za izricanje usporedne nezavisne radnje česta u „objašnjavačkome“ dijelu rečenica s upravnim govorom, kao gore u prvome primjeru ili u ovima:

- A ovo je Valnea - reče Dorotić okrnuvši djevojku pogledom u retrovizoru. (P. Pavličić, str. 9)

- Kao u romanu? - upita njegova žena dignuvši obrve. (P. Pavličić, str. 66.)

U „objašnjavačkome“ dijelu rečenica s upravnim govorom predikati su često obavijesno gotovo prazni, npr. reći, upitati... (premda katkad ponešto manje: šapnuti, viknuti...) i služe tek da bi se uveo subjekt, tj. da bude jasno tko je rekao riječi u upravnome govoru, pa upotpunjavanje takva „praznog“ predikata drugom, s pomoću glagolskoga priloga s njime usko svezanom radnjom, popunjava tu „prazninu“.

U nekoliko se rečenica, u pravilu uz predikatni glagol nesvršenoga vida, glagolskim prilogom izriče osobina subjekta, stanje u kojem se on nalazi za trajanja predikatne radnje.

O tom svjedoče primjeri:

U prskavom acetilenskom polumraku mučilišta, predući i dalje prstima maglu, i sam bijel, zatvoriv oči, okružen sedmoricom raspjevanih koljača, stoji Car vjetrova. (N. Fabrio, str. 67.)

Drugi su sjedili, nalaktivši se na koljenima, zureći zamišljeno preda se i dugo, dugo nije nitko ništa rekao. (A. Tomić, str. 58.)

...a sad, osluškuje Vronski izbaciv noge na prazno sjedište njemu sučelice, sad spavaju, valjda začarani mjesečinom. (N. Fabrio, str. 9.)

... File je stala s rukama na pregači i gledala policajca nakrivivši malo glavu. (P. Pavličić, str. 149.)

Nije tu naglasak na samome činu izvršenja radnje izrečene glagolskim prilogom, nego na stanju u kakvome je subjekt nakon izvršenja te radnje, a to je stanje takvo za trajanja predikatne radnje. U svim primjerima iz korpusa riječ je o nekome položaju tijela. Radnja kojom je vršitelj došao u taj položaj jest takve naravi da ju izričemo svršenim glagolom (zatvoriti oči, nalaktiti se, izbaciti noge na sjedište, nakriviti glavu), a vršitelj ima takav položaj tijela za trajanja predikatne radnje. Budući da su takvi rečenični dijelovi s glagolskim prilogom uvršteni uz predikat, a svojevrsan su atribut subjektu rečenice, oni su vrlo slični imenskome predikatnom proširku, primjerice:

Zatvorenih očiju, okružen sedmoricom raspjevanih koljača, stoji Car vjetrova.
Oni su sjedili nalakćeni na koljena. i sl.

Prema tome, glagolski su prilozu u takvoj uporabi glagolski predikatni proširci koji pobliže opisuju subjekt, tj. *atributni glagolski predikatni proširci* ili *predikatni atributi*.³²

U nekoliko rečenica popratna radnja izrečena glagolskim prilogom izriče *načinsku okolnost*:

Izgovorio je to ne povisivši glas. (M. Gavran, str. 78.)
(... tako da pritom nije povisio glas.)³³

... zapečati ga crvenim voskom iz putne doze od crne javorovine, utisnuvši u žitku kaplju žig s obiteljskoga pečetnjaka... (N. Fabrio, str. 131.)
(... tako što je utisnuo...)

Ljuba mu je jednom prilikom dok se ovaj zbog nečega izdirao na njega prodao onaj prastari trik trznuvši ramenom kao da će ga udariti, na što je ovaj uplašeno odskočio dobar korak unatrag i posramljeno se zacrvenio kada je shvatio da je prevaren. (A. Tomić, str. 27.)
(... tako što je trznuo ramenom...)

³² O takvoj uporabi glagolskoga priloga govori Milka Ivić u radu O srpskohrvatskim gerundima u knjizi *Lingvistički ogledi* (Prosveta, Beograd, 1983., str. 155.–176.). U tome radu Milka Ivić analizira uporabu glagolskih priloga, ponajprije uporabu glagolskoga priloga sadašnjeg. O sintaktičkoj analizi glagolskih priloga kao predikatnih proširaka upućujem posebice na knjige *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika: nacrt za gramatiku* Radoslava Katičića (HAZU, Zagreb, 1991.) te *Predikatni proširak* Mirka Petija (HFD, Zagreb, 1979.).

³³ U zagradama su semantičke parafraze.

Radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim slijedi nakon predikatne radnje

Najviše primjera u kojima radnja izrečena glagolskim prilogom prošlim slijedi nakon predikatne radnje nalik je na gore opisane usporedne radnje, tj. radnje su u međusobno nezavisnu odnosu, povezuje ih tek vrijeme izvršenja, a nikakav drugačiji uži odnos (uzrok – posljedica, premisa – zaključak, čin – namjera čina ili sl.), no sada radnja izrečena glagolskim prilogom slijedi nakon radnje izrečene predikatom. Budući da ih povezuje tek vremenski slijed, radnju izrečenu glagolskim prilogom možemo nazvati *slijednom nezavisnom radnjom*.

Jedan debeli štakor protrčao je ispred nas, izgubivši se negdje iza naslaganoga građevnog materijala. (Z. Ferić, str. 34.)

(... te se izgubio negdje iza naslaganoga građevnog materijala.)

Čuvši ime demona, časna sestra prekrižila se izletjevši iz prostorije. (Z. Ferić, str. 118.)

(... te izletjela iz prostorije.)

Karlo je bilježio, kontrolirao datume koje je Leo zapisao na svoju cedulju, samo suho primijetivši na kraju (I. Vrkljan, str. 75.)

(... te samo suho primijetio na kraju.)

... inspektor se mrko okrenuo otišavši do zida na kojem su bile naslonjene slike. (I. Vrkljan, str. 203.)

(... te otišao do zida na kojem su bile naslonjene slike.)

U svim primjerima gdje se glagolski prilog prošli rabi za izricanje slijedne nezavisne radnje on je smješten poslije predikata, a predikatni glagol može biti i svršenoga i nesvršenoga vida. Budući da radnje slijede jedna za drugom, one nisu onako tijesno povezane u jedinstvenu doživljajnu cjelinu kao u usporednih nezavisnih radnja, no ipak su doživljajno tješnje povezane nego što bi bile uporabom nezavisno složene rečenice.

Promotrimo uporabu glagolskoga priloga prošlog u sljedećim rečenicama:

Uklonivši tu polugu, on je uništio njihov zaštitni sistem.

Presjekli su im napokon odstupnicu zauzevši most.³⁴

Ako bismo ih parafrazirali tako da glagolski prilog preoblikujemo u osobni glagolski oblik, onda bi on bio uveden složenim veznikom *time što/tako što*:

Time/Tako što je uklonio polugu, on je uništio njihov zaštitni sistem.

Presjekli su im napokon odstupnicu time/tako što su zauzeli most.

³⁴ Primjeri su iz navedenoga rada Milke Ivić, str. 168.–169.

Mogućnost parafraze veznicima *time što* i *tako što* pokazuje da tako upotrijebljen glagolski prilog prošli znači i način i sredstvo, a može se isto tako govoriti i o odnosu uzrok – posljedica, odnosno, čin – učinak čina. Zbog takva je križanja značenjskih odnosa teško jasno odrediti i imenovati uporabu glagolskoga priloga prošlog u takvim rečenicama pa mi se čini prihvatljivim ponešto „neutralnije“ imenovanje Milke Ivić koja takvo značenje glagolskoga priloga naziva *omogućivačkim*³⁵ jer izvršenje radnje izrečene glagolskim prilogom omogućuje ostvaraj predikatne radnje.

Za radnju glagolskoga priloga u takvim rečenicama možemo reći da prethodi predikatnoj radnji jer tek izvršenje prve radnje omogućuje ostvaraj druge, premda bi se moglo dijelom govoriti i o istodobnom odnosu jer druga radnja ima ishodište u prvoj.

Naveo sam ovdje takvu uporabu jer je u uskoj vezi sa sljedećim opisom. Naime, gore navedena uporaba glagolskoga priloga prošlog može se osvijetliti i iz drugoga kuta, odnosno i omogućenu je radnju moguće izreći glagolskim prilogom, uz koji se tada mogu pojaviti prilozima *tako*, *time*:

Uklonio je tu polugu uništivši (time/tako) njihov zaštitni sistem.

Zauzeli su most presjekavši im time/tako napokon odstupnicu.

Radnju izrečenu glagolskim prilogom u takvim rečenicama M. Ivić naziva *omogućenom radnjom*. Mogli bismo ju nazvati i *ostvarenom radnjom* jer je predikatna radnja omogućila ostvaraj radnje izrečene glagolskim prilogom. Zapravo se predikatnoj radnji domeće³⁶ njen učinak, ono čemu je izvršenje prve radnje omogućilo ostvaraj, primjerice:

- Što vama znači ta riječ? - pitao ih je fra Petar prekinuvši kraću šutnju. (M. Milas, str. 74.)

Od brata doznah da je od oca našega zaprosio moju ruku, iskazavši veličinu ljubavi i poštovanja koju osjećaše spram mene. (M. Gavran, str. 22.)

To što je ostvareno, ovisno o kontekstu, može imati i značenje posljedice, primjerice:

Stotinjak građana bilo je zaustavilo promet i prikupljalo se pred ulazom u kasarnu, natjeravši stražare da u strahu uteknu u dvorišni dio zgrade i zatvore za sobom teška ulazna vrata. (N. Fabrio, str. 147.)

³⁵ Nav. dj., str. 167.

³⁶ Te bi se rečenice mogle parafrazirati i tipom rečenica kakav naši gramatičari nazivaju dometnutom odnosnom rečenicom: Uklonio je tu polugu, čime je uništio njihov zaštitni sistem. Dometnute rečenice jednako kao i ovakav tip rečeničnih dijelova s glagolskim prilogom mogu biti samo u postpoziciji u odnosu na drugu/predikatnu radnju.

- Netko je ovdje - rekao je Borna posijavši opet mučan strah, kojeg su se načas bili riješili. (M. Milas, str. 138.)³⁷

Primjere iz korpusa u kojima je glagolskim prilogom izrečena omogućena radnja svrstao sam među one primjere u kojem radnja glagolskoga priloga slijedi nakon predikatne radnje jer je postojanje druge radnje omogućeno tek izvršenjem prve. Kada omogućena radnja znači i posljedicu, vremenski je slijed uočljiviji, a kada je radnja glagolskoga priloga tek dodatna radnja omogućena izvršenjem predikatne radnje, vremenski su odnosi sporedni i moglo bi se, kao i u omogućivačke radnje, govoriti dijelom i o istodobnome odnosu jer druga radnja ima ishodište u prvoj.

Analiza primjera iz korpusa pokazuje da je uporaba glagolskoga priloga prošlog vrlo slojevita te da se u književnome jeziku ne poštuje jezični savjet iz HJS o pravilnoj i nepravilnoj uporabi glagolskoga priloga prošlog. Razlozi su tome funkcionalni, dijelom i funkcionalnostilski.³⁸ Naime, predočena slojevita uporaba glagolskoga priloga prošloga potrebna je hrvatskome književnom jeziku, a poštovanjem navedenoga jezičnog savjeta dokinuli bismo tu slojevitost i umanjili funkcionalnost književnoga jezika. Poštujući ga, ne bismo mogli, primjerice, englesku rečenicu iz romana Harry Potter i Red feniksa:

- AHA! - roared Uncle Vernon, slamming his fist down on top of the fridge...³⁹

prevesti ovako:

- AHA! - zagrmio je tetak Vernon, udarivši šakom po hladnjaku...⁴⁰,

nego bismo morali tražiti kakvo drugačije rješenje da izbjegnemo „pogrješnu“ uporabu glagolskoga priloga prošlog. Naša prevoditeljica, naravno, nije to učinila, nego

³⁷ Upravo primjer omogućene radnje koji ima i značenje posljedice navodi HJS (i Brabec) kao pogrješnu uporabu:

M. L. King izišao je iz te bitke kao pobjednik postavši simbolom borbe za prava crnaca.

M. L. King izišao je iz te bitke kao pobjednik i time/tako postao simbolom borbe za prava crnaca.

³⁸ O funkcionalnostilskim razlozima govorio sam gore analizirajući uporabu glagolskoga priloga prošlog za izricanje usporedne nezavisne radnje. Inače, moji primjeri opisuju uporabu glagolskoga priloga prošlog u jednome funkcionalnome stilu, književnoumjetničkome. Njegova je frekventnost u tome stilu vjerojatno najveća. Valjalo bi vidjeti kakva je njegova uporaba u ostalim stilovima. U znanstvenim se tekstovima on rijetko rabi, no javlja se podosta u novinskim tekstovima, posebice u vijestima zbog svoje ekonomičnosti. Primjeri s internetske stranice Večernjeg lista: Teško ozlijedio ZET-ovog vozača udarivši ga metalnom cijevi po glavi; Ivica Kostelić ostvario je veliki uspjeh stigavši do srebra; Izrazila je nadu da će se potpora Kongresa nastaviti rekavši da je ona „iznimno bitna“ Hrvatskoj...

³⁹ Rowling, J. K., Harry Potter and the Order of the Phoenix, Bloomsbury Publishing Plc, London, 2003., str. 32.

⁴⁰ Rowling, J. K., Harry Potter i Red feniksa, Algoritam, Zagreb, 2003., str. 33., prevela Dubravka Petrović.

je uporabila najfunkcionalnije jezično sredstvo koje nam za prijevod oblika *slamming* iz navedene engleske rečenice nudi hrvatski jezik, a to je glagolski prilog prošli.

U analiziranim primjerima iz književnih djela naišao sam samo na jedan primjer uporabe glagolskoga priloga prošlog koju smatram nepravilnom:

...promatrao je Vronski, kroz metež i žagor, onako u se uguran, jednu ženu koja ga je – prošavši mimo njih ... krznula pogledom svojih (ipak je to uočio) prelijepih istočnjačkih jagodičastih crnih očiju ali se, u hodu, još jednom bila osvrnula na nj ... da bi ga („eto ponovo“ mislio je) mogla ispitati pogledom. (N. Fabio, str. 34.)

Pogrješno je uporabljen glagolski prilog *prošavši* jer je iz konteksta uočljivo trajanje radnje pa je ona trebala biti izrečena nesvršenim glagolom *prolaziti*, tj. glagolskim prilogom sadašnjim *prolazeći*.

Dakle, glagolski je prilog prošli pogrješno uporabljen onda kada je njime izrečena radnja za koju je iz konteksta uočljivo kako mora biti izrečena nesvršenim glagolom pa onda i glagolskim prilogom sadašnjim, npr.:

Zurio je u njega *pomaknuvši polako knjigu s jednog na drugi kraj stola. (treba: *po-mičući*) ili

Profesor je sjedio za svojim stolom i čitao novine, *pogledavši povremeno ispod naočala da vidi prepisujemo li. (treba: *pogledavajući*).

Opsežnija bi analiza možda pokazala da ima i drugih pogrješnih sintaktičkih uporaba glagolskoga priloga prošlog na koje treba upozoriti u jezičnim savjetnicima⁴¹, no to zasigurno nisu gore razmatrane uporabe iz suvremenih književnih djela.

Sažetak

Mate Milas, OŠ Većeslava Holjevca, Zagreb

UDK 81'367.7:81'367.625, znanstveni članak

primljen 1. ožujka 2006., prihvaćen za tisak 5. siječnja 2007.

The Use of the Perfective Verbal Adverb (Gerund)

In this article I have examined the grammatical background of the normative language advice from the Croatian language reference book (Hrvatski jezični savjetnik, Zagreb, 1999.) according to which the perfective verbal adverb (gerund) has to be used only for the action that precedes the predicative action. After that I have examined the syntactic usage of the perfective verbal adverb on a corpus consisting of eight contemporary Croatian works of literature in order to see whether the above mentioned language advice is being used or not.

⁴¹ Trebalo bi upozoriti i na čestu pogrješku na tvorbenu-morfološkoj razini: tvorbu glagolskoga priloga prošlog od nesvršenih glagola, npr. **slutivši*, **gledavši*, **igravši se*, **sjedivši*, **ulazivši*, **pričavši*...